

Bakalářská práce

2008

Jan Votřel

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra filosofie

Bakalářská práce

SAPIR - WHORFOVA HYPOTÉZA

Nástin hypotézy lingvistické relativity

Vedoucí práce: Vít Erban
Autor práce: Jan Vořel
Studijní obor: Humanistika
Ročník: 4.

2008

Prohlašuji, že svoji bakalářskou – diplomovou práci jsem vypracoval/a samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

20. dubna 2008

vlastnoruční podpis studentky – studenta

Moc rád bych zde poděkoval panu PhDr. Vítu Erbanovi za jeho užitečné rady a neortodoxní přístup jak k vedení této práce, tak i k výuce. Ne každý umí vystoupit z řady...

OBSAH:

ÚVOD.....	5
<u>I. HISTORICKÝ KONTEXT.....</u>	7
I.1. Počátky studií o jazyku.....	7
I. 2. Anticipace Sapir – Whorfovy hypotézy.....	9
I. 2.1 Johann Gottfried Herder.....	9
I. 2.2 Wilhelm von Humboldt.....	9
I. 2.3 Franz Boas.....	11
<u>II. SAPIR-WHORFOVA HYPOTÉZA.....</u>	12
II. 1. Edward Sapir	12
II. 2. Benjamin Lee Whorf.....	15
II. 3. Geneze Sapir-Whorfovy hypotézy.....	18
II. 4 .Obecná charakteristika Sapir-Whorfovy hypotézy.....	19
II. 4.1 Slabá forma SWH.....	20
II. 4.2 Silná forma SWH.....	21
II. 5. Jazyk Hopi.....	23
<u>III. REAKCE NA SWH.....</u>	25
III. 1. Experimentální podpora SWH.....	25
III. 2. Kritika Sapir-Whorfovy hypotézy.....	27
<u>IV. PARALELY SAPIR-WHORFOVY HYPOTÉZY.....</u>	28
IV. 1. Teorie pole Lea Weisenberga.....	29
IV. 2. Neohumboldtismus.....	30
IV. 3. Román 1984 George Orwella.....	30
ZÁVĚR.....	32
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	34
ABSTRAKT.....	36

ÚVOD

„Lidské bytosti nežijí samy v objektivním světě ... ale jsou z velké části vydány napospas tomu určitému jazyku, který se v jejich společnosti stal vyjadřovacím prostředkem ... Světy, v nichž různé společnosti žijí, jsou různé světy, nikoliv týž svět, opatřený různými nálepkami.“

Edward Sapir

Již od Aristotela pochází slavné vyjádření, že „člověk je živočich rozumový“ a ačkoliv by mohli mnozí namítat, že takovéto definování člověka zavání silným redukcionismem, alespoň pracovně se ho podržíme. Rozum můžeme chápat jako jednu z věcí, které člověka odlišují od zvířat. Tou druhou je schopnost řeči. Řeč nebo jazyk člověka vždy udivoval a ještě v nedávné minulosti mělo vyřčené slovo velkou váhu, v dávné minulosti byla slovům přisuzována dokonce „čarovná“ moc. Jako příklad za všechny lze uvést první větu Janova evangelia: „Na začátku bylo slovo...to slovo bylo Bůh...všechno povstalo skrze ně.“ Představa „čarovné“ moci slov sice časem ztratila na síle, přesto však někteří myslitelé byli přesvědčeni, že jazyk má sám o sobě určitou formující funkci, a že jistým způsobem formuje svět kolem sebe. Jedněmi z těch, kteří tvrdili, že náš jazyk určuje způsob, jakým myslíme, jakým se chováme nebo jakým vnímáme okolní svět, byli američtí kulturní antropologové Edward Sapir a jeho žák Benjamin Lee Whorf.

Oba tito kulturní antropologové působící v USA od 20. do 40. let 20. stol. se vášnivě zabývali také lingvistikou a jejich zájmem bylo popsat vztahy právě mezi konkrétní kulturou na jedné straně, a konkrétním jazykem na straně druhé. Podle nich konkrétní jazyk určitého společenství determinuje kulturu daného společenství. Jazyk totiž hraje klíčovou úlohu při formování a klasifikaci okolního světa, jazyk je aktivním činitelem, který svou strukturou ovlivňuje naše vnímání okolního světa. Sapir i Whorf vycházeli z předpokladu, že svět je ve své podstatě neuspořádaný a chaotický, a teprve konkrétní jazyk mu dává řád a umožňuje nám ho poznat. Takto „vytvořený“ svět se liší od ostatních světů, protože odlišné světy jsou tvořeny odlišnými jazyky s odlišnou strukturou. Myšlenka vztahu myšlení

(které nějak chápe svět kolem nás) a jazyka, kterou Sapir s Whorfem předložili, se po jejich smrti začala nazývat Sapir-Whorfovou hypotézou (zkráceně SWH), v poslední době se užívají názvy jako hypotéza lingvistického relativismu nebo lingvistického determinismu.

Práce sestává ze čtyř kapitol. V první kapitole bych chtěl popsat historické předchůdce SWH a zaměřit se hlavně na německé představitele osvícenské a romantické lingvistiky, kteří svou představou jazyka jako zrcadla „ducha národa“ v podstatě anticipovali myšlenky Sapira a Whorfa. Druhá kapitola pojednává Sapirovi a Whorfovi jako o dvou hlavních strůjcích hypotézy lingvistického relativismu, dále pak o vývoji této hypotézy a její slabé a silné verzi, čímž v práci přecházím z diachronní do synchronní perspektivy. Poslední část druhé kapitoly je věnována indiánskému jazyku kmene Hopi, který B. L. Whorf využil jako důkazní materiál k podpoření své hypotézy. Třetí kapitola hodnotí hypotézu po stránce experimentální verifikace a přináší kritické připomínky hlavně k silné verzi hypotézy. V poslední, čtvrté kapitole, bych chtěl uvést některé vědecké hypotézy podobné SWH a na závěr bych chtěl zmínit román George Orwella *1984*, který má se myšlenkou jazykového relativismu a determinismu mnoho společného.

V této práci bych chtěl teorii lingvistického relativismu popsat jak v rámci historických souvislostí, jež nutně vždy nějak ovlivňují její podobu, tak i samotné jádro a charakter hypotézy s jejími možnými přesahy do jiných disciplín. Proto tato práce není čistě antropologického rázu, ale svým záběrem zasahuje i do jiných vědních disciplín, především do lingvistiky a filosofie jazyka.

Tématu SWH je v české literatuře věnováno pouze několik titulů. Hlavní zdrojem mi bylo Vrhelovo skriptum *Základy etnolingvistiky* (1981), které udává poměrně celistvý pohled na danou problematiku, často ovšem zkreslený dobou, ve které bylo psáno (je v něm patrný vliv marxismu a jeho dialektické metody). Dodnes je ovšem citováno i v dalších českých dílech zabývajících se problémy lingvistického relativismu. Ostatní české knihy, především Salzmannův *Jazyk, kultura a spo-*

lečnost (1996), Budilův *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie* (2003) či Černého *Dějiny lingvistiky* (1996) byly skvělým rozšířením nad rámec tématu práce a lze je všem zájemcům (nejen) o danou problematiku vřele doporučit. Relativní nedostatek českých titulů jsem byl nucen částečně kompenzovat především anglicky psanou literaturou. Jazyková a časová omezení mi bohužel zabránila čerpat z primární literatury¹, proto jsem raději sáhl po zhuštěnějších pojednáních o hypotéze Sapira a Whorfa, jež podle mého názoru dostačovaly (vzhledem k charakteru této práce). Důležitým zdrojem pro mě byl např. sborník článků *Language, Culture, and Society* (2006) editorů Jourdanové a Tuita. Svou erudicí a aktuálností představoval více než dobrý zdroj informací o hypotéze jazykové relativity.

I. HISTORICKÝ KONTEXT

I. 1. POČÁTKY STUDIÍ O JAZYKU

Otázka po původu jazyka a jeho vztahu ke kultuře je součástí velmi dlouhé kulturní tradice a s trochou nadsázky by se dalo říci, že je stará jako lidstvo samo. V této kapitole bych chtěl pouze schématicky naznačit nejstarší přístupy k jazyku a způsob, jak různé kultury přistupovaly k tak, na jednu stranu samozřejmému, na druhou stranu těžko uchopitelnému fenoménu, jako je jazyk.

První výroky o jazyce můžeme nalézt již u starověkých Indů, konkrétně v jejich posvátných textech, Upanišadách. O jazyku se v Upanišadách mluví v různých souvislostech. Nacházíme výroky jako : „*Cokoli je známé, poznatelné, viditelné, má povahu řeči.*“² Řeč zde má velmi blízko k „mysli“ a „životu“, skze řeč je možné poznat Brahman.³

Dalším důležitým textem vyjadřujícím se k problematice jazyka je staročínská kniha Tao-te-ťing, kterou údajně sepsal legendární Lao'c („Starý mistr“). Ačkoliv

¹ Z primární literatury považuji za nejdůležitější knihy E. Sapira *Language* (1921) a *Selected Writings in Language, Culture and Personality* (1985) a dále Whorfovy sebrané spisy nazvané *Language, Thought and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf* (1956)

² Cit. podle VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1.vyd. Praha : Universita Karlova, 1981, s. 28

³ Srov. VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1.vyd. Praha : Universita Karlova, 1981, s. 29

se tao⁴ nedá pojmout a popsat slovy⁵, jsou slova důležitá pro šíření samotného učení, jsou lidskou nutností, které se nelze zřeknout.⁶

Konfucius nahlížel na vztah mezi jazykem a kulturou (nebo spíše společností) z hlediska etiky. Byl si dobře vědom toho, že mnohá slova nic neoznačují, nebo to označují špatně, a to pak ve společnosti vede k problémům. Ve svých *Hovorech* tento problém formuloval takto: „...*Nejsou-li v pořádku jména, pak se neshoduje řeč, neshoduje-li se řeč, jednání nedosáhne svého cíle, nedosáhne-li jednání svého cíle, nebudou vzkvétat obřady a hudba, nebudou-li vzkvétat obřady a hudba, tresty se budou míjet účinkem, budou-li se míjet tresty účinkem, lidé nebudou mít kam složit ruce...*“⁷ Proto je pro Konfucia jednou z cest nápravy společnosti i náprava jmen. Jazyk s sebou nese etickou hodnotu, zrcadlí ji a projevuje ve společnosti. Správné užívání jazyka vede společnost k řádů a pořádku.

Platónův dialog *Kratylos* je první úvahou o jazyce v západní civilizaci. Platón se zde zabývá otázkou původu jazyka a ptá se, zda je jazyk něčím přirozeným (pocházejícím od přírody-λόγος), nebo je ustanoven společnou dohodou lidí (má základ v zákoně-νόμος). Ačkoliv Platón pojednává obě stanoviska a jmenuje jejich klady a zápory, nakonec se na základě svého pojetí filosofie přiklání k přirozenému původu jazyka a tím se staví do protikladu k názoru sofistů, kteří považovali jazyk za arbitrární, společensky ustanovený a tím pádem lehce zneužitelný (upravitelný) k vlastním cílům⁸ (odtud plynu hanlivé označení „sofisty“ jako někoho, kde překrucuje slova).

⁴ základní taoistický pojem, tao je: „*ontologický princip pohybu, i pralátka, jakési arché-substance, i řád života, a tedy i návod k němu*“ KRÁL, Oldřich. *Čínská filosofie : Pohled z dějin*. 1. vyd. Vimperk : Maxima, 2005, s. 143

⁵ „*tao, které může být pojmenováno slovy, není skutečné jméno...tao je nám nezjevné a nemá jméno*“; z tohoto důvodu je taoismus někdy nazýván „*naukou beze slov*“ Srov. VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1.vyd. Praha : Universita Karlova, 1981, s. 29

⁶ Srov. VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1.vyd. Praha : Universita Karlova, 1981, s. 29-30

⁷ Cit. podle KRÁL, Oldřich. *Čínská filosofie : Pohled z dějin*. 1. vyd. Vimperk : Maxima, 2005, s. 101

⁸ Srov. VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1.vyd. Praha : Universita Karlova, 1981, s. 31-33

2. ANTICIPACE SAPIR-WHORFOVY HYPOTÉZY

Za přímé předchůdce Sapir – Whorfovy hypotézy v prostředí západní filosofie a lingvistiky můžeme považovat hlavně německé osvícenské a romantické myslitele, kteří se jako první snažili vyjádřit, v čem vlastně spočívá jazyk a hlavně zda má jazyk nějaký vliv na smýšlení mluvčích toho konkrétního jazyka (v jejich případě němčiny), což se tehdy nazývalo „duchem národa.“

I. 2.1 Johann Gottfried Herder

Jedním z prvních, kdo vyjádřil myšlenku vztahu jazyka a kultury, byl představitel evropské osvícenské filosofie Johann Gottfried Herder (1744-1803). Herder, zajímající se o dějiny filosofie a jazyk, vidí právě v jazyku projekci historické skutečnosti národa. Chápe jazyk jako „zrcadlo národní historie, činů, radosti a utrpení“, jazyk je pro něj výrazem národní identity.⁹ Duch jazyka zde splývá s „duchem národa“ (dalo by se říci „způsobem národního myšlení“) a naopak¹⁰. Herder to vyjadřuje slovy: „Každý národ mluví podle toho, jak myslí a myslí, podle toho, jak mluví.“¹¹

I. 2.2 Wilhelm von Humboldt

Sapir-Whorfova hypotéza se ve své nejsilnější verzi nevíce blíží myšlenkám německého romantického myslitele, filologa a diplomata Wilhelma von Humboldta (1767-1835). Humboldt v duchu německého romantismu tvrdil, že jazyk vytváří myšlení, odráží a formuje „národního ducha.“ Jazyky se jeden od druhého liší proto, že se v nich zrcadlí mentalita jednotlivých národů, a proto je třeba zkoumat strukturu jazyků, abychom skze struktury jazyka tuto mentalitu národů odhalili.¹².

⁹Srov. VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1.vyd. Praha : Universita Karlova, 1981, s. 35

¹⁰ Ze vzájemné souvislosti jazyka a myšlení Herder vyvozuje i původ jazyka. Tvrdí, že pokud mezi nimi existuje vzájemný vztah, tak jazyk i lidská schopnost myslet musely vzniknout zároveň. Srov. ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*. 1.vyd. Olomouc : Votobia, 1996, s. 85

¹¹ Cit. VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1.vyd. Praha : Universita Karlova, 1981, s. 36

¹² Humboldt se snažil jazyky klasifikovat podle jejich struktury (synchronní perspektiva), čímž se tehdy lišil od většiny svých současníků, kteří dávali přednost historickému (diachronnímu) výzkumu jazyků. Srov. ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*. 1.vyd. Olomouc : Votobia, 1996, s. 95-96

Humboldt tvrdí, že čím je dokonalejší struktura daného jazyka, tím je dokonalejší mentalita příslušného národa nebo rasy.¹³

Humboldt nechápe jazyk jaké nástroj (ergon), ale jako něco, co má určitou formující sílu (energeia). Říká: „*Jazyk je věčně se opakující práce ducha vyjádřit pomocí artikulovaných zvuků myšlenku.*“¹⁴ „*Jazykem národ vyjadřuje bezprostředně svou psychiku, jazyk je „specifická emanace národního ducha“ (Volkgeist), v jazyce se projevuje světový názor a kulturní existence, orientace národa.*“¹⁵

V Humboldtově díle „*O srovnávacím lingvistickém studiu ve vztahu k různým obdobím vývoje jazyka*“ (1822) můžeme najít názor, že „*v každém jazyce leží určitý pohled na svět, určitá vize, obraz nebo perspektiva světa.*“¹⁶ Tímto názorem je skutečně velmi blízko Whorfovým názorům na vliv jazyka na myšlení lidí a jejich pojmání světa. Ve stati „*O různostech stavby lidské řeči*“ mluví o zapaštěnosti jazyka v „nacionalitě“, což je představa, že je každý jazyk myslitelný pouze ve spojení s nějakým národem.¹⁷ Salzmann uvádí ještě jeden Humboldtův citát: „*Duševní vlastnosti a struktura jazyka národa tak těsně splývají, že je-li dáno jedno z nich, měli bychom být schopni odvodit v plném rozsahu to druhé...Jazyk je vnější projev ducha národa: jeho jazyk je jeho duch, a jeho duch je jeho jazyk; je těžké si představit dvě totožnější věci.*“¹⁸ Je nutno dodat, že zatímco Humboldt ztotožňuje pojmy jazyk, kultura a rasa, moderní antropologie se snaží vymezit každý z těchto pojmů zvlášť a takové slučování pojmů považuje za nepřijatelné.¹⁹

¹³ Srov. ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*. 1.vyd. Olomouc : Votobia, 1996, s. 95

¹⁴ Cit. VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1.vyd. Praha : Universita Karlova, 1981, s. 37

¹⁵ Cit. VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1.vyd. Praha : Universita Karlova, 1981, s. 38

¹⁶ tamtéž

¹⁷ Srov. VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1.vyd. Praha : Universita Karlova, 1981, s. 39

¹⁸ SALZMANN, Z. *Jazyk, kultura a společnost : úvod do lingvistické antropologie*. 1.vyd. Praha : Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1997, s. 93

¹⁹ tamtéž

I. 2.3 Franz Boas

Pokud mluvíme o předchůdcích SWH, nemůžeme nezpomenout Franze Boase (1858-1942), učitele Edwarda Sapira, který měl na jeho myšlenky ohromný vliv.²⁰ Boas byl vynikajícím antropologem a lingvistou a v dějinách antropologie je znám jako představitel tzv. difuzionismu²¹. Svým pojetím lingvistiky navázal na tradici humboldtovské jazykovědy, jejíž principy přenesl do amerického akademického světa.²² Jako první, kdo si uvědomil důležitost etnolingvistického zkoumání společnosti prostřednictvím jazykové analýzy jazyka byl přesvědčen, že výzkum a popis jazyků je základem každé entolingvistické práce. Tento názor vycházel z Boasova chápání etnologie jako vědy zkoumající mentální fenomény života různých národů, kdy jazyk musí do této vědy náležet, protože jazyk je jedním z nejdůležitějších projevů duchovního života.²³ Boas měl podíl na vzniku časopisu pro výzkum domorodých indiánských jazyků - *Journal of American Linguistic*. Dále napsal slavný úvod a osobně redigoval čtyřsvazkové dílo *The Handbook of American Indian Language* (1911-1941).²⁴

Boas považoval srovnávací studium jazyků za užitečné při historické analýze studovaných kultur, protože gramatické formy a kategorie, které si nemusí mluvíci vůbec uvědomovat, „poskytují základní organizace lidského vědomí.“²⁵ Boas upozornil na to, že jazyk může determinovat lidské chování a prožívání, čímž vlastně anticipoval teorii lingvistického relativismu Sapira a Whorfa.²⁶

²⁰ Sapir nebyl jediný, komu Boas učaroval. Svoji osobností a šíří rozhledu ovlivnil velké množství amerických antropologů, jako byli A. L. Kroeber, R. H. Lowie, M. J. Herskovits, A. A. Golde-nweiser, A. Leader, P. Radin, C. Wissler, L. Spier, E. A. Hoebel, R. Benedictová či M. Meadová, Srov. SOUKUP, V. *Přehled antropologických teorií kultury*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000, s. 51

²¹ Difuzionismus považuje kulturní změnu jako něco, co přichází zvenku, difuzí, nebo migrací kulturních prvků. Srov. SOUKUP, V. *Přehled antropologických teorií kultury*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000, s. 50-51

²² Srov. BUDIL, I. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 4.vyd. Praha : Triton, 2003, s. 178

²³ Srov. VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1.vyd. Praha : Universita Karlova, 1981, s. 16

²⁴ Srov. SOUKUP, V. *Přehled antropologických teorií kultury*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000, s. 47

²⁵ tamtéž

²⁶ Srov. tamtéž

II. SAPIR-WHORFOVA HYPOTÉZA

II. 1. Edward Sapir

Edward Sapir (1884-1939) byl jedním z nejnadanějších žáků Franze Boase a často byl svými kolegy označován za génia. Mezi Boasovými studenty to byl jediný profesionální lingvista nadaný intuitivním vhledem do gramatiky jazyků a obeznámený s jejich historickými kořeny. Sapir výrazně přispěl k celkové lingvistické teorii, indiánské i indoevropské lingvistice. Byl plodným terénním výzkumníkem, stejně jako teoretikem. Zaznamenal 39 různých indiánských jazyků, kdy často pracoval s posledními žijícími mluvčími.²⁷ Souběžně s lingvistikou a antropologií se Sapir věnoval psychologii, komponování hudby, psaní básní a literární kritice.²⁸ Sapir je považován za jednoho ze zakladatelů lingvistiky jako samostatného oboru (a americké lingvistiky vůbec), jeho vliv zasahuje i do psychologické antropologie a dalších příbuzných disciplín. Do dějin antropologického myšlení se zapsal především jako spoluautor Sapir - Whorfovy hypotézy.

Edward Sapir se narodil v Lauenbergu v Prusku, jeho rodiče byli litevští židé a Sapir se už od malička se učil německy a uměl hebrejsky. Když mu bylo pět, rodina se přestěhovala do Ameriky a usadila se v New Yorku. Díky mimořádnému talentu získal stipendium, což mu umožnilo vystudovat Columbia College a poté i Columbia University. Na ní nastoupil v roce 1901, kde studoval germanistiku a indoevropskou filologii. V roce 1905 dostudoval germanistiku, v téže době však potkal Franze Boase a byl natolik fascinován antropologií, že se rozhodl k jejímu studiu.²⁹ V roce 1909 obhájil svojí disertační práci, v níž se zabýval indiánským jazykem kmene Takelma (oblast Kalifornie a Oregonu).

²⁷ Srov. DARNELL, L. – IRVINE, J.T., *Bibliographical Memoirs: Edward Sapir* [online]. Washington: National Academy of Sciences, 1995. [cit. 1995] Dostupné na WWW: <http://books.nap.edu/readingroom/books/biomems/esapir.pdf>

²⁸ Srov. BUDIL, I. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 4. vyd. Praha : Triton, 2003, s. 291

²⁹ Srov. BARFIELD, T. *The Dictionary of Anthropology* 1st. ed. Oxford : Blackwell Publishing, 1997, s. 418

Již v roce 1907 Sapir publikuje svojí první jazykovou studii o třech dialektech kmene Yanů. V té době ještě pracuje s Alfredem Kroeberem, dalším antropologem z Boasova okruhu, ale již se zde rýsují jejich rozdílné názory na kulturu a jazyk. Kroeber se zaměřoval spíše na povrchní popis příbuzných jazyků, Sapir se oproti tomu snažil odhalit podrobnou gramatickou strukturu jazyků vedoucí k v tvoření jejich slovníku a gramatiky.³⁰

Od roku 1910 až do roku 1925 je Sapir ředitelem nově založené Katedry antropologie Kanadské vlády spadající pod oddělení Kanadského geologického průzkumu v Ottawě. Zde se Sapir věnuje rozsáhlé výzkumné práci, zkoumá indiánské jazyky a vypracovává novou klasifikaci těchto jazyků. Na místo tradičního členění na padesát pět skupin, jehož autorem byl John Wesley Powell, Sapir navrhl šest základních skupin. Toto členění bylo užíváno až do šedesátých let dvacátého století, kdy se prosadila klasifikace od Josepha Greenberga.³¹ Ačkoliv byl Sapir v Ottawě mimo centra severoamerické kulturní antropologie (sám je díky svému patnáctiletému působení v tomto městě pokládán za zakladatele kanadské antropologie), šlo o údobí velmi produktivní, během něhož Edward Sapir publikoval desítky etnologických a jazykovědných studií a původních básní. Píše práci *Time Perspective in Aboriginal American Culture* (1916), ve které zkoumá různé metody, které by se daly uplatnit ve výzkumu kulturní chronologie domorodé Ameriky tam, kde scházejí historické nebo archeologické doklady. Samotnou Sapirovou metodou je jazyková analýza příbuzných indiánských jazyků a slov.³² Toto období vyvrcholilo vydáním zásadní studie *Language* (1921). Knize se dostalo mezinárodního přijetí a inspirovala mnoho lingvistických prací následujících desetiletí. Kniha je dodnes klasickou a citovanou. V knihách *The Unconscious Patterning of Behavior in So-*

³⁰ Srov. DARNELL, L. – IRVINE, J.T., *Bibliographical Memoirs: Edward Sapir* [online]. Washington: National Academy of Sciences, 1995. [cit. 1995] Dostupné na WWW: <http://books.nap.edu/readingroom/books/biomems/esapir.pdf>

³¹ Srov. BUDIL, I. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 4.vyd. Praha : Triton, 2003, s. 291

³² Srov. SALZMANN, Z. *Jazyk, kultura a společnost : úvod do lingvistické antropologie*. 1.vyd. Praha : Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1997, s. 94

ciety (1927) a *The Status of Linguistics as a Science* (1929) dále rozvíjí myšlenku lingvistického relativismu.³³

V roce 1925 Sapir opouští Ottawu a až do roku 1931 přednáší na univerzitě v Chicagu v rámci Katedry sociologie a antropologie. Chicagská sociologie byla svého času jednou z nejprestižnějších a nejprofesionálnějších v Severní Americe a Sapir dostal v tomto prostředí interdisciplinární stipendium sponzorované Rockefellerovou nadací. Vrhнул se do víru interdisciplinárních debat a byl schopen nalézt spojitost mezi pracemi jak psychiatrů a psychologů, tak i sociologů. Sapir tedy zaměřuje svoji vědeckou činnost spíše interdisciplinárně s důrazem na psychologii, ovšem nezavrhuje ani antropologickou práci a uskutečňuje několik terénních výzkumů kmenů Navajo a Hupa.

Od roku 1931-1939 vyučuje Sapir na univerzitě v Yale, kde otevírá seminář „Dopad kultury na osobnost“. Ve spolupráci s psychologem Harry Stack Sullivanem vypracovává kulturní teorii která tvrdí, že společnost hraje zprostředkující funkci mezi kulturou a jedincem.³⁴ Spolu se svými blízkými přáteli, Ruth Benedictovou a Margaread Meadovou, je považován za jednoho ze zakladatelů školy „Osobnost a kultura“³⁵. V mnoha případech zůstaly Sapirovy plány zcela neuskutečněné: svou knihu o kultuře a psychologii nikdy dokončil a svého cíle založit institut pro kulturní psychiatrii nikdy nedospěl. Jeho plány totiž přerušila předčasná smrt v roce 1939 ve věku 55 let.

Sapir je považován za spoluautora antropologické teorie, která byla později nazvána Sapir-Whorfova hypotéza. Abychom odlišily Sapirův vliv na konečnou podobu SWH, bude užitečné předložit alespoň stručný výčet jeho myšlenek:

³³ Srov. VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1.vyd. Praha : Universita Karlova, 1981, s. 64-65

³⁴Srov. AMIT, V. *Biographical Dictionary of Social and Cultural Anthropology* 1st. ed. London : Routledge, 2004, s. 445

³⁵ tato škola zdůrazňovala důležitost spojení antropologie a psychologie

1. „*Mateřský jazyk je na jedné straně společenský výtvar, který odráží objektivní realitu, na druhé straně jakožto systém, v němž jsme vychováni a v němž od útlého dětství myslíme, ovlivňuje náš způsob chápání vnějšího světa.*
2. *Lidé vychovaní v různých jazykových prostředích různě vnímají okolní svět, protože jazyky se mezi sebou liší, neboť jsou odrazem různých prostředí.*
3. *Lidé poznávají svět jen prostřednictvím některého jazyka, a proto světy, v nichž žijí různá společenství, jsou různé světy, nikoliv jenom týž svět popsáný různými nálepkami.*“³⁶

II. 2. Benjamin Lee Whorf

Zatímco Sapirovy myšlenky zaujaly a ovlivnily především vědce, skutečným propagátorem myšlenky lingvistické relativity byl až Benjamin Lee Whorf, jehož názory ovlivnily i laiky z řad široké veřejnosti. Jeho myšlenky zaujaly snad proto, že on sám byl v antropologii v podstatě laikem a především tím, že myšlenku lingvistické relativity rozvinul a silně zradikalizoval.

Benjamin Lee Whorf (1897-1941) byl rozporuplnou osobností s mnoha zájmy. Názory na jeho vědecký přínos se v mnohém rozcházejí. Narodil se ve státě Massachusetts a vystudoval *Massachusetts Institute of Technology*, kde v roce 1918 získal titul bakaláře chemického inženýrství. Od té doby až do konce svého života byl zaměstnancem Harfortské požární pojišťovny v Connecticutu³⁷ a stal se uznávaným odborníkem na problematiku požární prevence v průmyslových zařízeních (na toto téma publikoval několik článků).³⁸ Ve volném čase a během slu-

³⁶ ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*. 1.vyd. Olomouc : Votobia, 1996., s. 405

³⁷ Ve stejné době (jen o několik pater výše) tam pracoval i právník a pozdější viceprezident společnosti *Wallace Stevens* (1897-1955), který je pokládán za jednoho z největších amerických básníků 20.stol., Srov. BUDIL, I. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 4.vyd. Praha : Triton, 2003, s. 292

³⁸ V souvislosti s požáry vypráví Benjamin Lee Whorf, jak se dostal k „významu slov“. Při analýzách požárů zjistil, že nejčastěji vznikají požáry tam, kde je nápis „Prázdný sud“, v tomto případě sudů od nafty či benzínu, kde může vzniknout třaskavá směs, která je výbušnější, než v případě

žebních cest se věnoval neúnavně lingvistice. Přestože se v mládí zajímal o mayské a aztécké hieroglyfy, jeho skutečný zájem o jazykovědu započal až rokem 1924. V tomto roce začíná se studiem hebrejštiny, patrně pod vlivem francouzského mysticky zaměřeného spisovatele *Anoine Fabre d'Olivet* (1767 - 1825),³⁹ který byl rovněž amatérský jazykovědec, jenž se snažil odhalit v biblických textech skrytý esoterický význam.⁴⁰ Během 20. let si Benjamin Lee Whorf dopisuje s mnoha významnými vědci z řad antropologů, archeologů a lingvistů, kdy jsou jeho prvotním zájmem jazyky severoamerických indiánů a jazyky Střední Ameriky.⁴¹ V roce 1930 získává od university v Harvardu stipendium a účastní terénního výzkumu v Mexiku, kde interpretuje archeologické pozůstatky, konkrétně aztécké hieroglyfy.⁴² Roku 1931 přichází na Univerzitu v Yale Edward Sapir a Benjamin Lee Whorf se hned zapisuje na jeho semináře. Whorf sice nikdy nesložil na Yale doktorát a nikdy netoužil po stálé akademické pozici („*tvrdil, že dosavadní zaměstnání v pojišťovací společnosti mu zajišťuje nejen lepší životní standard - byl otcem tří dětí - ale především nezávislost při volbě momentálního intelektuálního zájmu*“)⁴³, ale stal se jedním z klíčových členů lingvistické školy, která se kolem Sapira utvořila během 30. let.

Během studia na Yale studuje Whorf jazyk amerických pueblových indiánů Hopi, který hojně využívá k ilustraci lingvistické relativity. Hlavně tohoto jazyka získává základní materiál k formulování své hypotézy. V roce 1932 se setkává s rodilým mluvčím kmene Hopi v New Yorku a zaměřuje se na gramatické kategorie tohoto jazyka. Během několika let sepisuje slovník tohoto jazyka a v roce 1938 dostává stipendium a vydává se do rezervace kmene Hopi v severozápadní Arizoně. Zde přichází k myšlence, že „model světa“ zakódovaný v jazyce kmene

plných sudů. Srov. VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1.vyd. Praha : Universita Karlova, 1981, s. 69

³⁹ tamtéž, s. 69

⁴⁰Srov. BUDIL, I. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 4.vyd. Praha : Triton, 2003, s. 292

⁴¹ Srov. BIRX, H. JAMES *Encyclopedia of anthropology 1-5*. 1.vyd. London : Thousand Oaks, 2006, s. 2313

⁴² Srov. AMIT, V. *Biographical Dictionary of Social and Cultural Anthropology 1st. ed.* London : Routledge, 2004, s. 556

⁴³ Srov. BUDIL, I. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 4.vyd. Praha : Triton, 2003, s. 292

Hopi a jiných domorodých amerických jazycích (Native American Languages) dramaticky kontrastuje se známými pojmovými kategoriemi angličtiny (což později rozšířil i na kategorie tzv. Standard Average European - „standartní evropské jazyky“).⁴⁴ O jazyku kmene Hopi napsal Whorf celou řadu studií, jako například *Discussion of Hopi Linguistics* (1937) nebo *Some Verbal Categories of Hopi* (1938).

Spolu s Edwardem Sapirem se Benjamin Lee Whorf snažil nalézt vztah mezi jazykem a lidským myšlením, konkrétně způsob, jakým jazyk ovlivňuje naše myšlení. Badatelé se shodují, že Whorf vytvořil přinejmenším dvě důležité hypotézy:

1. „všechny vyšší úrovně myšlení jsou závislé na jazyku
2. *struktura jazyka, který je používán, ovlivňuje způsob, v němž dotyčný mluvčí chápe své prostředí. Obraz světa kolísá podle jazyka.*“⁴⁵

To v podstatě znamená, že např. Američané budou chápat realitu odlišným způsobem než Inuité právě proto, že mají odlišný jazyk.⁴⁶ Whorf své myšlenky o jazykovém relativismu zveřejnil během života v mnoha článcích ve vědeckých časopisech jako *Language* či *American Anthropologist*⁴⁷ a nejvýstižněji se shrnul v knize *Language, mind and reality* (1941).

Whorf se ovšem nespokojil pouze s jazykovědou, ale zanechal po sobě množství neuveřejněných rukopisů na tak různorodá témata jako evoluce, teorie barev, Svátá trojice, „bytí“, či výklad snů. Whorf byl nejen amatérským lingvistou, ale i botanikem, teologem, fyzikem, nebo evolučním biologem. Whorf odmítal

⁴⁴ Srov. AMIT, V. *Biographical Dictionary of Social and Cultural Anthropology* 1st. ed. London : Routledge, 2004, s. 557

⁴⁵ VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1.vyd. Praha : Universita Karlova, 1981, s. 72

⁴⁶ Toto je jedna z tezí, která je mezi odpůrci teorie jazykové relativity zvláště kritizovaná a jež se dá lehce napadnout. Vždyť populace hovořící velmi rozdílnými jazyky sdílí často společnou kulturu. Srov. BUDIL, I. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 4.vyd. Praha : Triton, 2003, s. 296

⁴⁷Srov. BIRX, H. JAMES *Encyclopedia of anthropology*1-5. 1.vyd. London : Thousand Oaks, 2006, s. 2313

Darwinovu evoluční teorii, uznával okultní jevy a věřil, že mytologie obsahuje svědectví o ztraceném vědění dávných zaniklých civilizací. Zaměřoval se na mystiku stejně jako na vědu, protože věřil, stejně jako mnoho dalších intelektuálů jeho doby (jako např. Aldous Huxley), „že klíč k rozluštění tajemství všehomíru spočívá ve spojení vědy a víry na podkladě nově objevené spirituality.“⁴⁸ Benjamin Lee Whorf chtěl vytvořit všeobšáhle dílo, jež se mělo jmenovat *Concerning Science and Religion*, kde se měl zabývat vnitřním životem člověka, povahou prostoru a času a vztahem člověka a světa k Bohu. Jeho velkolepé plány ovšem přerušila nemoc. Benjamin Lee Whorf zemřel v roce 1941 na rakovinu⁴⁹, dva roky po Edwardu Sapirovi.

II. 3. Geneze Sapir-Whorfovy hypotézy

SWH se začala pomalu rodit koncem 20. let 20. století, dokončena byla koncem 40. let, ale k jejímu rozšíření došlo až v 50. letech hlavně vlivem vydání posmrtných spisů B. L. Whorfa pod názvem *Thought and Reality* (1956). Ačkoliv se mluví o SWH jako o jedné teorii, nemůžeme jí chápat jako celistvý a konzistentní celek. Důvodů je pro to několik. Prvním z nich je fakt, že se na této teorii podíleli dva lidé a jejich názory se poněkud lišily. Edward Sapir byl se svými názory na vztah jazyka a kultury oproti Whorfovi velmi umírněný a jeho pohled na problematiku bychom mohli nazvat „slabou formou SWH“. Benjamin Lee Whorf Sapirovy názory v mnohém zradikalizoval, čímž se mu sice dostalo pozornosti i u laické veřejnosti, ale vzbudil i nesouhlasné reakce v akademické obci (kritika hypotézy byla obzvláště silná v 60. letech 20. stol., trvá ovšem až dodneška).⁵⁰ Whorfovy názory můžeme nazvat „silnou formou SWH“.⁵¹ Rozdíly mezi oběma pojetími vyložíme v následujících kapitolách.

⁴⁸ BUDIL, I. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 4.vyd. Praha : Triton, 2003, s. 292

⁴⁹ Nepublikované spisy Benjamina Lee Whorfa týkající se jazykového relativismu byly vydány posmrtně v roce 1956 pod názvem *Language, thought, and reality: Selected writings of Benjamin Lee Whorf*. Editorem těchto spisů byl J. B. Carroll.

⁵⁰ Srov. BUDIL, I. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 4.vyd. Praha : Triton, 2003, s. 295-296

⁵¹ Srov. BIRX, H. JAMES *Encyclopedia of anthropology* 1-5. 1.vyd. London : Thousand Oaks, 2006, s. 2051-2052

Zmatek do pochopení SWH vznáší už samotný fakt její geneze. Sapir s Whorfem začali intenzivně spolupracovat již ve 30. letech, ovšem Sapir zemřel dříve (v roce 1939), než byla publikována většina Whorfových prací⁵². Až tyto práce měly vliv na rozšíření myšlenky lingvistické relativity. Salzmann proto tvrdí, že by bylo přesnější používat označení „Whorfova hypotéza.“⁵³ „*Můžeme se jen dohadovat, do jaké míry byla jejich společná teorie formulována původními Sapirovými myšlenkami a pozdějším Whorfovým literárním zpracováním.*“⁵⁴

II. 4. Obecná charakteristika Sapir-Whorfovy hypotézy

Hypotéza Sapira a Whorfa tvrdí, že konkrétní jazyk, který užíváme, ovlivňuje způsob, jakým vnímáme realitu, protože jazykové kategorie jednoho jazyka často chybí v jazyce jiném. Znamená to, že strukturálně odlišné jazyky ovlivňují způsob, jakým lidé myslí.⁵⁵ Jazyk má klíčovou úlohu při formování a klasifikaci okolního světa, svět je ve své podstatě neuspořádaný a chaotický, a teprve konkrétní jazyk mu dává řád a umožňuje nám ho poznat. Takto „vytvořený“ svět se liší od ostatních světů, protože ty jsou tvořeny jazyky, které mají odlišnou strukturu.⁵⁶

Než přistoupíme k popisu slabé a silné verze SWH, chtěli bychom nejprve uvést několik základních bodů, na kterých tato teorie staví:

1. Jazyk je kulturního charakteru, je jevem získaným, a proto jako takový ovlivňuje kulturu svých mluvčích.⁵⁷
2. Užívání jazyka a vliv jazyka na jeho mluvčí je neuvědomělý (nevědomý), proto je jazyk ideálním prostředkem pro zkoumání dané kultury.⁵⁸

⁵² Srov. BUDIL, I. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 4.vyd. Praha : Triton, 2003, s. 293

⁵³ Srov. SALZMANN, Z. *Jazyk, kultura a společnost : úvod do lingvistické antropologie*. 1.vyd. Praha : Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1997, s. 95

⁵⁴ BUDIL, I. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 4.vyd. Praha : Triton, 2003, s. 293

⁵⁵ Srov. BIRX, H. JAMES *Encyclopedia of anthropology 1-5*. 1.vyd. London : Thousand Oaks, 2006, s. 2051

⁵⁶ Srov. ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*. 1.vyd. Olomouc : Votobia, 1996, s. 446-447

⁵⁷ Srov. ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*. 1.vyd. Olomouc : Votobia, 1996, s. 204

⁵⁸ Srov. VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1.vyd. Praha : Universita Karlova, 1981, s. 65

3. Předpoklad *jazykového determinismu*: způsob, jak myslíme, je determinován jazykem, kterým mluvíme.⁵⁹
4. Princip *jazykové relativity*: rozdíly mezi jazyky se musí odrážet v rozdílech světového názoru jejich mluvčích (tento poslední bod implikuje vzájemnou nesouměřitelnost jazyků).⁶⁰

II. 4.1 Slabá forma SWH

„Slabou formou SWH“ by se dalo nazvat umírněné stanovisko, které zastával Edward Sapir. Domníval se, že je přímé spojení mezi jazykem a myšlením, ale nikdy se jasně nevyjádřil, zda je myšlení přímo determinováno jazykem. Spíše tvrdil, že dva jazyky nikdy nejsou natolik podobné, aby mohly zobrazovat stejnou realitu.⁶¹ Sapir tvrdil: *„Žádné dva jazyky nejsou nikdy dost podobné, abychom o nich mohli soudit, že reprezentují stejnou společenskou realitu. Světy, v nichž různé společnosti žijí, jsou různé světy, nikoliv týž svět, opatřený různými nálepkami.“*⁶² Z toho vyplývá, že různé jazyky jsou navzájem nesouměřitelné.

Náš způsob vnímání světa je z velké části závislý na našich jazykových zvycích daných společnostmi ve které žijeme, a které nás předurčují k určitým způsobům interpretace světa.⁶³ Sapir vymezuje vztah jazyka a zkušenosti následovně: *„Souvislost mezi jazykem a zkušeností bývá často špatně chápána. Jazyk není prostě více či méně systematickým katalogem různých druhů zkušenosti...nýbrž samostatnou, tvůrčí, symbolickou organizací, která se nejen vztahuje ke zkušenosti, již jsme nabyli do značné míry bez její pomoci, nýbrž v podstatě naší zkušenost vymezuje díky své formální zakončenosti a také díky tomu, že nevědomky v ní promítá-*

⁵⁹ Srov. SALZMANN, Z. *Jazyk, kultura a společnost : úvod do lingvistické antropologie*. 1.vyd. Praha : Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1997, s. 95

⁶⁰ Srov. tamtéž

⁶¹ Srov. BIRX, H. JAMES *Encyclopedia of anthropology*1-5. 1.vyd. London : Thousand Oaks, 2006, s. 2051

⁶² Cit. podle SALZMANN, Z. *Jazyk, kultura a společnost : úvod do lingvistické antropologie*. 1.vyd. Praha : Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1997, s. 94

⁶³ Srov. BIRX, H. JAMES *Encyclopedia of anthropology*1-5. 1.vyd. London : Thousand Oaks, 2006, s. 2051

me skryté naděje do oblasti zkušenosti.“⁶⁴ Jazyk sice odráží objektivní realitu, ale na druhou stranu je to systém, ve kterém jsme vychováváni, a který již od útlého dětství ovlivňuje způsob chápání vnějšího světa.⁶⁵ Jazyk je pro Sapira „průvodcem po společenské skutečnosti“, je pro něj něčím primárně kulturním⁶⁶, ovlivňujícím svojí strukturou povahu společnosti a myšlení či chování jejích členů. Ovšem vliv jazyka na myšlení mluvčích je nevědomý, a proto je jazyk velmi vhodný pro studium a zkoumání kulturního chování v rámci etnografie nebo antropologie.⁶⁷

Shrnutí: Jazyk je ve své podstatě aktivní činitel, který na jedné straně symbolicky vyjadřuje svět kolem nás, na straně druhé svojí strukturou ovlivňuje naše myšlení a vnímání okolního světa. Ve stručnosti by se dal Sapirův pohled shrnout takto: „každý jazyk obsahuje specifický pohled na svět.“⁶⁸

II. 4.2 Silná forma SWH

„Silnou formou SWH“ míníme Whorfovy radikální názory na vliv jazyka a myšlení. Od Sapira se liší hlavně v důrazu na formativní vliv jazyka na lidské myšlení tím, že celkově vliv jazyka přeceňuje.

Uvedeme zde klíčový Whorfův výrok, který je v podstatě shrnutím jeho myšlenek: „*Základ jazykového systému (jinými slovy gramatika) každého jazyka není jen reprodukcí nástroj pro tlumočení myšlenek, ale spíše je sám formuje... Pítváme přírodu podle čar daných našimi rodnými jazyky...organizujeme ji do pojmů a podle toho připisujeme významy, hlavně proto, že jsme účastníky dohody takto ji organizovat - dohody, která platí v celém našem řečovém společenství a je*

⁶⁴ Cit. podle VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1.vyd. Praha : Universita Karlova, 1981, s. 64

⁶⁵ Srov. ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*. 1.vyd. Olomouc : Votobia, 1996, s. 405

⁶⁶ Tento názor je ve zřejmém protikladu např. k teorii Noama Chomského, který mluví o tzv. „jádrové gramatice“, tedy o biologické predispozici či genetické vrozenosti gramatických pravidel. Chomský tvrdí, že v jazyce existují určitá pevně daná pravidla, která se pak projevují v konkrétních jazycích. Srov. SALZMANN, Z. *Jazyk, kultura a společnost : úvod do lingvistické antropologie*. 1.vyd. Praha : Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1997, s. 30-31

⁶⁷ Srov. VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1.vyd. Praha : Universita Karlova, 1981, s. 65

⁶⁸ VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1.vyd. Praha : Universita Karlova, 1981, s. 62

uzákoněna ve strukturách našeho jazyka ... Ne všichni pozorovatelé...jsou vedeni stejnými hmotnými důkazy k stejnému obrazu světa, pokud jejich jazykové pozadí není podobné. ⁶⁹

Whorf se od Sapira liší v následujících bodech:

1. *„klade důraz na rozdíly gramatické, zatímco Sapir podtrhoval zvláště rozdíly ve slovní zásobě*
2. *„pokouší se ověřit Sapirovy teoretické názory v praxi, tj. podpořit je dostatečným empirickým materiálem.* ⁷⁰ Whorf se snažil hypotézu jazykové relativity empiricky podpořit hlavně výzkumem indiánského jazyka Hopi a dále příklady inuitských názvů pro sníh. Výsledky jeho výzkumů se budeme zabývat později.
3. *„značně Sapirovy myšlenky radikalizuje, tj. vydává je za absolutně platné i tam, kde Sapir připouštěl také možnost jiného řešení“* ⁷¹

Shrnutí: Whorf je přesvědčen, že jazyk nebo kategorie jazyka ovlivňuje a tvaruje naše myšlení a náš pohled na svět. *„Uživatelé zřetelně odlišných gramatik jsou svými gramatikami směřováni k různým typům pozorování ... a proto nejsou jako pozorovatelé stejní, ale musí dospět k poněkud odlišným pohledům na svět.* ⁷²

Pokud jde o vztah jazyka k objektivní realitě, Sapir připouštěl její objektivní existenci. Jazyk tuto realitu odrážel, ale na její chápání či interpretaci měl určitý vliv. Whorf objektivní svět v podstatě vylučuje, chápe jí pouze v její hypostazované podobě, je pro něj něčím beztvarym, co je formováno teprve lingvistickým systémem konkrétního jazyka. ⁷³ Whorf zdůrazňuje pouze „různost mikrokosmů“, ve

⁶⁹ Cit. SALZMANN, Z. *Jazyk, kultura a společnost : úvod do lingvistické antropologie*. 1.vyd. Praha : Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1997, s. 95

⁷⁰ ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*. 1.vyd. Olomouc : Votobia, 1996, s. 407

⁷¹ tamtéž

⁷² Cit. podle SALZMANN, Z. *Jazyk, kultura a společnost : úvod do lingvistické antropologie*. 1.vyd. Praha : Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1997, s. 95

⁷³ Srov. VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1.vyd. Praha : Universita Karlova, 1981, s. 76

kterých žijeme a které jsou tvořeny různými jazyky. Díky těmto názorům je Whorf obviňován z přílišného idealismu, hlavně proto, „že jeho krajní relativismus popírá možnost existence objektivní pravdy.“⁷⁴

II. 5. Jazyk Hopi

Benjamin Lee Whorf postavil svoji nejsilnější verzi jazykového determinismu na výzkumu jazyka kmene Hopi, jímž mluví indiáni v pueblech severovýchodní Arizony. Již zde je třeba podotknout, že jazyk kmene Hopi byl, společně s několika příklady užívání výrazů pro sníh u Inuitů, pro Whorfa v podstatě jediným důkazním materiálem k podpoření své hypotézy. Whorf krátce navštívil vesnice Hopiů v roce 1938, ale data pro gramatiku jejich jazyka získal od rodilého mluvčího hopijštiny, který žil v New Yorku.⁷⁵

Studiem hopijštiny se Whorf snažil dokázat, že základní kategorie, jimiž se ve světě řídíme, jako je čas a prostor, jsou chápány zcela jinak u mluvčích jazyka Hopi, než u mluvčích některého z moderních západních jazyků.⁷⁶ A pokud by dokázal porovnáním dvou odlišných jazyků, že tak základní kategorie jako čas a prostor pojímají mluvčí odlišných jazyků různě, potvrdil by tím i svoji teorii, totiž to, že různé jazyky vedou své mluvčí k různým chápáním světa. K otázce času v hopijštině Whorf říká: „Po dlouhém studiu a pečlivé analýze se zdá, že jazyk kmene Hopi neobsahuje žádná slova, gramatické formy, konstrukce nebo vyjádření, které by přímo odkazovaly k tomu, co my nazýváme „časem“ ať minulým, budoucím nebo trvajícím.“⁷⁷ „Jazyk kmene Hopi neobsahuje žádný odkaz k „času“, ani explicitní, ani implicitní.“⁷⁸ Na jiném místě svých spisů Whorf sice připouští, že Hopiové mají určité pojetí času, ale naprosto odlišné od toho našeho. Jejich pojetí času nazývá „psychologickým časem“, v němž se jednotky času neslučují

⁷⁴ ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*. 1.vyd. Olomouc : Votobia, 1996, s. 407

⁷⁵ Srov. SALZMANN, Z. *Jazyk, kultura a společnost : úvod do lingvistické antropologie*. 1.vyd. Praha : Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1997, s. 95

⁷⁶ Srov. JOURDAN, CH. – TUIITE, K. *Language, Culture and Society*. 1. vyd. Cambridge: University Press, 2006, s. 65

⁷⁷ Cit. podle BROWN, D.E. *Human Universals* 1st ed. New York : McGraw-Hill, 1991, s. 27

⁷⁸ Cit. podle tamtéž

do celků („zůstali tam pět dní“), jako je to v evropských jazycích⁷⁹, ale jsou chápány jako časově následné (Hopiové by řekli: „odjeli po pátém dni“). Whorf tvrdil, že v hopijštině neexistuje pojetí objektivního času, a proto i měřitelnost času (jeho počítání či dělení) pro Hopie postrádá význam a neexistuje u nich nic jako „datování, kalendáře nebo chronologické pojetí času“.⁸⁰

Stejně tak i pojetí prostoru a pohybu je v hopijštině odlišné od chápání našeho. V evropských jazycích hrají dominantní úlohu podstatná jména, z čehož vyplývá substanční pojetí reality a chápání světa jako něco trvalého, kdežto v jazyce Hopi náleží ústřední místo slovesům, a obraz světa je proto procesuální. Podle Whorfa je procesuální pojetí světa u Hopiů paradoxně lépe uzpůsobené k vyjádření současné relativistické a kvantové fyziky, než pomocí současné specializované západní terminologie.⁸¹

Whorfovy výzkumy jazyka kmene Hopi byly po jeho smrti vystaveny silné kritice. Americký antropolog Eckhart Malotki⁸² věnuje kritice Whorfova přístupu k jazyku kmene Hopi knihu *Hopi Time: A Linguistic Analysis of the Temporal concepts in the Hopi Language* (1983). Malotki v první řadě popírá nečasovost jazyka kmene Hopi a tvrdí, že slova jako „starověký“, „rychle“, „dlouho“ aj. se ve slovníku kmene Hopi běžně vyskytují.⁸³ Shledává, že jazyk kmene Hopi má, stejně jako angličtina, výrazy pro vyjádření minulosti, přítomnosti i budoucnosti a tvrdí, že „mluvčí jazyka kmene Hopi nikdy nebyli v rozpacích, když měli určit, zda konkrétní prohlášení odkazuje k minulosti, současnosti, nebo budoucnosti.“⁸⁴ Co se týče vnímání a pak zaznamenávání času, Hopiové mají vyvinutý celkem propracovaný systém datování, chronologie nebo kalendářů. Malotki popisuje

⁷⁹ Whorf srovnává jazyk Hopi se „standardními“ evropskými jazyky (SAE- Standard Average European)

⁸⁰ Srov. BROWN, D.E. *Human Universals* 1st ed. New York : McGraw-Hill, 1991, s. 28

⁸¹ Srov. BUDIL, I. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 4.vyd. Praha : Triton, 2003, s. 294

⁸² Tento antropolog se věnuje studiu jazyka Hopi velmi intenzivně. Vyučuje etnolingvistiku a jazyk Hopi na Northern Arizona University a snaží se jak o zachování jazyka, tak i kultury Hopi. Napsal přes 20 knih pojednávajících o mýtech a pohádkách Hopijců, podílel se na vydání slovníku jazyka Hopi. Poskytl hopijské názvy k filmům Godfreye Reggia, např. k filmu Koyaanisqatsi.

⁸³ Srov. BROWN, D.E. *Human Universals* 1st ed. New York : McGraw-Hill, 1991, s. 29

⁸⁴ tamtéž

„ceremonie, které se vážou k určitým dnům“, „provázkový kalendář“, či sluneční hodiny Hopiů.⁸⁵

Malotki se domnívá, že chyby, kterých se Whorf dopustil při zkoumání jazyka Hopi, vyvstaly především z naprosto nedostatečného množství dat, která měl k dispozici⁸⁶, což nutně implikovalo povrchnost Whorfových zjištění.⁸⁷

III. REAKCE NA SWH

III. 1. Experimentální podpora SWH

Ačkoliv SWH hypotéza vzbuzuje pozornost již více než 50 let, stále čeká na uspokojivé experimentální (empirické) ověření. SWH je ve své silné verzi velmi těžko ověřitelná. Hypotéza totiž mluví o spojitosti jazyka a mysli, ovšem testovat něčí mysl bez spojitosti s jazykem je skoro nemožné. Zde vyvstává otázka, zda je možné dělat distinkci mezi jazykem a myšlením.⁸⁸

Od 40. let probíhaly určité výzkumy, které by mohly naznačovat, že alespoň slabá verze SWH, tedy že jazyk může částečně ovlivňovat naše myšlení a vnímání skutečnosti, je pravdivá. V 50. a 60. letech 20. stol. se vědci zaměřovali hlavně na mezikulturní výzkumy týkající se pojmenovávání barev. Výzkum barev se od té doby stal *locus classicus* pro ověřování hypotézy jazykové relativity.⁸⁹ Vědci se snažili dokázat, že vnímání barev (barevného spektra) je podmíněno kulturně. Verne F. Ray⁹⁰ ve své knize *Techniques and problems in the study of human color perception* z roku 1952 píše: „*Neexistuje nic jako přirozené dělení barevného*

⁸⁵ Srov. tamtéž

⁸⁶ Vzpomeňme, že prakticky veškeré Whorfovy znalosti ohledně jazyka Hopi pocházely od informátora, který žil v New Yorku.

⁸⁷ Srov. BROWN, D.E. *Human Universals* 1st ed. New York : McGraw-Hill, 1991, s. 30-31

⁸⁸ Srov. WHORF-SAPIR HYPOTHESIS [online]. c2002 [cit. 2008-04-05]. Dostupný z WWW: <http://sociologyindex.com/whorf_sapir_hypothesis.htm>.

⁸⁹ Srov. JOURDAN, CH. – TUIITE, K. *Language, Culture and Society*. 1. vyd. Cambridge: University Press, 2006, s. 115-116

⁹⁰ Verne F. Ray (1905 – 2003) byl profesorem antropologie na University of Washington. Mimo vědeckou činnost byl známý tím, že pomáhal kmenům ze severozápadu USA uplatňovat jejich územní nároky půdu, která jim byla ukradena bílými osadníky.

spektra. Každá kultura vnímala a dělila barevné spektrum takovým způsobem, který byl naprosto libovolný.“⁹¹

Test, který se týkal pamatování si barev („color memory test“) (1979) a byl proveden Lucy⁹² a Shwederem⁹³, také podporuje hypotézu jazykové relativity. Pokud má jazyk pojmy pro rozlišování mezi barvami, pak aktuální schopnost rozlišování/vnímání těchto barev bude také ovlivněna. Lucy a Shweder zjistili, že to, co ovlivňuje paměť ohledně rozpoznávání barev je zprostředkováváno výlučně základními termíny pro barvy - tedy jazykovým faktorem.⁹⁴

Výzkumy jazyka, které provedli Kay⁹⁵ a Kempton⁹⁶ (1984) také podporují jazykovou relativitu. Zjistili, že jazyk je součástí poznávání. Mluvčí anglického jazyka byli v jednom z jejích testů zkoumajících vnímání barev rozptylováni zeleno - modrými plochami a konečné bodové ohodnocení těchto testů u nich bylo horší, než u mluvčích jazyka Tarahumara, kteří postrádají zeleno - modré dělení. U nich nebylo patrné, že by je zeleno – modré plochy nějak vyváděly z míry. Bylo to tím, že si jich vůbec nebyli vědomi.⁹⁷

Ovšem důkazů pro podporu hypotézy lingvistické relativity je stále ještě žalostně málo, a proto je SWH pro mnohé badatele zdrojem kritiky a nepochopení. V následující kapitole uvedu alespoň základní argumenty proti hypotéze jazykové relativity.

⁹¹ Cit. podle JOURDAN, CH. – TUIITE, K. *Language, Culture and Society*. 1. vyd. Cambridge: University Press, 2006, s. 116

⁹² John A. Lucy vystudoval antropologii na University of Chicago. Zaměřuje se na výzkum vztahů mezi individuálními poznávacími procesy na jedné straně a společnými kulturními systémy na straně druhé.

⁹³ Richard Schweder je významným představitelem směru kulturní psychologie. Získal doktorát na Harvard University v oblasti sociální antropologie a v současnosti se zabývá antropologií myšlení.

⁹⁴ Srov. WHORF-SAPIR HYPOTHESIS [online]. c2002 [cit. 2008-04-05]. Dostupný z WWW: <http://sociologyindex.com/whorf_sapir_hypothesis.htm>.

⁹⁵ Paul Kay je profesorem lingvistiky a antropologie na University of California. Mezi jeho hlavní pole zájmu patří výzkum pojmenování barev („color maminy“).

⁹⁶ Willett M. Kempton je profesorem na University of Delaware.

⁹⁷ Srov. tamtéž

III. 2. Kritika Sapir-Whorfovy hypotézy

Již od svých počátků byla SWH vystavena silné kritice. Hlavně silná verze hypotézy propagovaná Whorfem vyvolala spoustu kritiky. Hlavními důvody odmítnutí hypotézy byla její extrémnost, její nejednoznačnost a nemožnost jí jakkoliv experimentálně ověřit. Zde bychom chtěli nastínit alespoň některé z četných kritik především silné verze SWH.

1. Pokud jazyk ovlivňuje myšlení, pak není možné myslet bez jazyka. Veškeré myšlení může být pouze jazykové. Ovšem z kauzálního hlediska vyvstává otázka, jak je potom možné před - jazykové myšlení dětí? Jak si mohou děti osvojovat jazyk bez toho, aby myslely?⁹⁸
2. Podle SWH struktura jazyka, který používáme, ovlivňuje způsob, v němž dotyčný mluvčí vnímá své prostředí. Obraz světa („worldview“) kolísá podle jazyka. Gramatika jednoho jazyka vede k jinému obrazu světa než gramatika jiného jazyka, protože různé jazyky konceptualizují svět rozdílně. Toto tvrzení je ovšem velmi lehké vyvrátit, protože populace hovořící třeba i velmi rozdílnými jazyky často sdílejí společnou kulturu.⁹⁹
3. Další problém týkající se této hypotézy je fakt, že jazyky a jazykové představy je možné úspěšně překládat. Z pohledu jazykového determinismu by nebyly představy jednoho jazyka pochopitelné v jiném jazyce, protože jeho mluvčí a jejich pohled na svět by byli vázáni odlišnými gramatickými pravidly. Jazyky jsou ve skutečnosti přeložitelné (i když ne bezproblémově), a pouze v případě poezie, humoru atd. jsou myšlenky „ztraceny v překladu.“¹⁰⁰

⁹⁸ Srov. BIRX, H. JAMES *Encyclopedia of anthropology* 1-5. 1.vyd. London : Thousand Oaks, 2006, s. 2052

⁹⁹ Srov. BUDIL, I. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 4.vyd. Praha : Triton, 2003, s. 296

¹⁰⁰ Srov. tamtéž

4. Pokud chceme mluvit o jazyku, musíme rozlišovat lexikální část jazyka (slovník) a gramatiku jazyka. Gramatická struktura jazyka se mění v čase mnohem pomaleji než jeho lexikální složka, a přetrvává nezměněná v čase i dlouho po té, co se konkrétní kultura, její pojmání světa a výklad skutečnosti často radikálně změnily. V tomto případě by Whorfův názor, že gramatika jazyka výrazně ovlivňuje myšlení a vnímání skutečnosti mluvčích, neobstál, neboť by se tyto gramatické struktury vztahovaly buď k naprosto základním skutečnostem světa, které by při proměně kultury zůstávaly invariantní, nebo by prostě měly značně omezený nebo nepřímý dopad na danou kulturu.¹⁰¹

5. SWH je charakterizována jednostranným vztahem, který jde od jazyka ke kultuře v tom smyslu, že jazyk kulturu aktivně ovlivňuje. Ovšem opačnou možnost vlivu, tedy vlivu kultury na jazyk, Sapir připouští jenom okrajově a Whorf vůbec, i když by byla stejně oprávněná.¹⁰²

6. Poslední námitka, kterou zde uvedu, je spíše filosofického rázu a týká se problému objektivní reality. Ve své silné verzi (Whorfově) totiž hypotéza v podstatě nepočítá s existencí objektivní reality, zdůrazňuje pouze *různost mikrokosmů*, které jsou tvořeny našimi jazyky, jež vytvářejí naše chápání světa. Proto bývá Whorf obviňován z idealismu z důvodu, že jeho krajní relativismus popírá existenci objektivní pravdy.¹⁰³

IV. PARALELY SAPIR-WHORFOVY HYPOTÉZY

V této kapitole bych chtěl poukázat na podobnosti mezi SWH s jinými teoriemi jazyka. Zaměřím se na několik vědeckých teorií, které mají k SWH nejbliže a závěrem uvedu román *1984* George Orwella, jenž podivuhodně přesně hypotézu lingvistického relativismu a determinismu vystihuje.

¹⁰¹ Srov. VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1.vyd. Praha : Universita Karlova, 1981, s. 79

¹⁰² Srov. VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1.vyd. Praha : Universita Karlova, 1981, s. 82-83

¹⁰³ Srov. ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*. 1.vyd. Olomouc : Votobia, 1996, s. 407

V evropské lingvistice a filosofii jazyka nacházíme mnoho teorií, které mají k teorii jazykového relativismu velmi blízko. Již jsem uvedl Herderovu teorii, který chápal jazyka jako odraz „národní mentality“, i Humboltův názor, že jazyk je vyjádřením „ducha národa“. Z moderních teorií je možné uvést novopozitivistické teze o jazyku, který vytváří obraz světa, Korzybského „obecné sémantickou“ teorii, Weisenbergovu „teorii pole“, neohumboltismus aj.¹⁰⁴ Následující dvě teorie jsou hypotéze Sapira a Whorfa nejpodobnější.

IV. 1. Teorie pole Lea Weisenberga

Weisenbergova teorie pole bývá někdy označována jako evropská paralela americké etnolinguistiky, protože se velmi blíží hypotéze Sapira a Whorfa. Vznikala již od 20. let v Německu, ale hlavním představitelem je Leo Weisenberg, který teorii pole rozvíjel ve 30. - 50. letech 20. stol. publikoval jí v knize *Das Gesetz des Sprache* (1951). Navázal hlavně na Saussurův strukturalismus, některé filosofické názory Herdera a hlavně na myšlenky Humbolta (někdy se proto tato teorie řadí do neohumboltismu).¹⁰⁵

Teorie pole staví na těchto předpokladech:

1. *„Mateřský jazyk je nám vnucován od narození naším okolím.*
2. *Je pro nás zároveň prostředkem percepce, ale i formování světa, který nás obklopuje.*
3. *V mateřském jazyce spatřujeme obraz své psychiky a svého názoru na svět.*
4. *Jazyk je především duchovním nástrojem formování okolního světa, teprve na druhém místě prostředkem komunikace.“¹⁰⁶*

¹⁰⁴ Srov. ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*. 1.vyd. Olomouc : Votobia, 1996, s. 404

¹⁰⁵ Srov. ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*. 1.vyd. Olomouc : Votobia, 1996, s. 429

¹⁰⁶ ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*. 1.vyd. Olomouc : Votobia, 1996, s. 430

IV. 2. Neohumboldtismus

Wilhelm von Humboldt inspiroval množství svých následovníků, kteří v polovině 19. stol. a během 20. stol. stavěli na Humboldtových předpokladech a dali vzniknout směru, který se dnes nazývá neohumboldtismus.

Neohumboldtisté tvrdí, že jazyk vyjadřuje svým charakterem národního ducha mluvčích. Pokud tedy studujeme jazyk, jsme schopní poznat charakteristické vlastnosti příslušného národa a jeho psychiku. Každý jazyk totiž obsahuje určitou specifickou vizi či obraz světa (*Weltansicht*), protože pouze prostřednictvím jazyka chápeme svět, jeho vlastnosti a vztahy.¹⁰⁷

Za hlavního představitele neohumboldtismu je považován člen „Viedeňského kruhu“ Ernst Cassirer (1874 – 1945), který vyložil svojí filosofii jazyka zejména v prvním díle své *Filosofie symbolických forem* (1923). Ovlivněn Humboldtem a Kantem rozvíjí názor, že všechny formy lidské aktivity, jako je jazyk, mýtus, náboženství, umění či věda, mají společný symbolický výraz. Tyto věci společně tvoří svět symbolů. Cassirerův filosofický systém má výrazně idealistický charakter. Svět má takové uspořádání, jaký mu dává duch. Proto ústřední roli hraje v Cassirerových úvahách jazyk, „s jehož pomocí duch vytváří a konstruuje svět. Jazyk je tedy určujícím faktorem v procesu poznávání světa.“¹⁰⁸

IV. 3. Román 1984 George Orwella

Slavný utopický román George Orwella *1984* (1948) nám může dobrý posloužit jako příklad „užití“ hypotézy lingvistického relativismu a determinismu v praxi, byť čistě fiktivní. Orwell ve svém románu totiž staví, na předpokladech silné verze SWH a chápe jazyk jako nástroj, který je možné využít k formování lidského myšlení a chování k určitým účelům.

¹⁰⁷ Srov. ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*. 1.vyd. Olomouc : Votobia, 1996, s. 445

¹⁰⁸ ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*. 1.vyd. Olomouc : Votobia, 1996, s. 446

V románu *1984* sledujeme totalitní společnost, která je ovládaná jedinou povolenou stranou anglického socialismu, Angsocem. Angsoc je v podstatě všemocná strana, které jde jen to udržet se u moci za každou cenu prostřednictvím neomezené kontroly svých obyvatel, jejich chování a především myšlení. Tato strana vytvořila pro svoje ideologické účely jazyk *newspeak*, který by měl v budoucnosti nahradit moderní angličtinu, nazývanou *oldspeak*. „*Newspeak nebyl vytvořen pouze k vyjadřování světonázorových myšlenkových postupů vlastních oddaným stoupencům Angsocu, nýbrž proto, aby znemožnil všechny jiné způsoby myšlení. Záměr byl ten, že až si newspeak všichni jednou provždy osvojí a oldspeak bude zapomenut, stane se kacířské myšlení – tj. myšlení, které se odchyľuje od zásad Angsocu – doslova nemyslitelné, aspoň v té míře, v níž je myšlení závislé na slovech.*“¹⁰⁹ V Dodatcích Orwellovy knihy nazvaných „Principy newspeaku“ se mluví o gramatické a slovníkové charakteristice newspeaku. V zájmu stručnosti a přehlednosti se omezím pouze na popis důležitých změn slovníku.

1. Slovní zásoba má poskytovat pouze jednoznačné pojmy, které mají vyjadřovat pouze jeden význam a současně má vylučovat všechny ostatní významy a také možnost dospět k nim nepřímými metodami.¹¹⁰
2. Má by dojít k redukci slovní zásoby a zákazu všech slov, které s sebou nesou jakýkoliv kacířský význam.¹¹¹ Cílem je, aby se rozsah myslitelného zmenšil.

Veškeré změny ve slovníku tedy měly sloužit k tomu, aby nebylo vůbec možné vyjádřit neortodoxní myšlenky, které by se jakkoliv odchyľovaly od ideologie Angsocu. A pokud by lidé nebyli schopní vyjádřit myšlenky, které by se odchyľovaly od ideologie Angsocu, nebyli by také nikdy schopní proti Angsocu jakkoliv

¹⁰⁹ ORWELL, G. *1984*. 1. vyd. Brno : Levné Knihy, 2000, s. 314

¹¹⁰ např. slovo *free* – svobodný, volný; mělo ztratit svůj význam vyjadřující svobodu a ponechat si pouze jediný význam ve smyslu volný. Pak by dávala smysl pouze věta: „*I'm free now.*“ - „Teď mám volno.“ Naopak věta „*I'm free.*“ - „Jsem svobodný.“ by byla v newspeaku nesmyslná.

¹¹¹ Slova jako demokracie, kritické myšlení, volby...

vystoupit. Pak by byla jakákoliv revoluce či vystoupení proti Angsocu nemožné, což bylo jediným ideovým cílem vládnoucí strany.

Vyznění Orwellova románu je velmi negativní a jeho přístup k jazyku taktěž. Orwell nám ukazuje, jak je možné zneužít jazyk k ideologickým účelům, čehož on sám byl přímým svědkem, když jako novinář vnímal politické dění v Německu 30. a 40. let. Pokud bych měl vyjádřit, v čem se silná verze SWH liší od pojetí jazyka v románu *1984*, pak bych našel rozdíl asi jen v jediné věci. V SWH se předpokládá nevědomý vliv mateřského jazyka na své mluvčí, což je způsobeno tím, že mateřský jazyk neproblematicky přijímáme a užíváme (nemáme v podstatě jinou možnost), aniž bychom přemýšleli nad jeho vlivy na naše myšlení či chápání světa. Oproti tomu byl newspeak druhým jazykem členů Angsocu a ti si byli dobře vědomi vlivu tohoto jazyka na jejich myšlení, protože stále ještě přežíval oldspeak, jenž nebyl vědomě vytvořen za účelem ovládnutí lidí, ale jeho původ byl přirozený. V tomto v podstatě spočívá jádro tragédie celého románu, ve vědomí toho, že jsou lidé manipulováni, ale nemají možnost s tím cokoli udělat.

ZÁVĚR

Za největší problém Sapir - Whorfovy hypotézy (nebo přinejmenším její silné verze) považuji fakt, že odolává již několik desítek let všem pokusům o verifikaci nebo falzifikaci. Zdá se, že hypotéza je formulovaná tak, že v podstatě verifikovat ani falzifikovat nelze. Tento fakt má za následek, že hypotéza stále zůstává v zájmu mnoha vědců a badatelů, pro které je snad otázkou profesionální cti dosáhnout ve vyřešení tohoto problému alespoň nějakého výsledku. To, že je Sapir-Whorfova hypotéza stále aktuální dokazuje už jenom ten prostý fakt, že největší internetový obchod, Amazon.com, nabízí skoro 950 titulů zabývajících se touto hypotézou. S ohledem na ne-verifikovatelnost/ne-falzifikovatelnost této teorie se nabízí otázka, zda je vůbec Sapir - Whorfova hypotéza vědecká. Herderovy a Humboldtovy myšlenky o jazyku jsou dnes považovány za projev určitých metafyzických tendencí na poli jazykovědy. Je otázka, zda by se nedaly podobné

tendence vysledovat i v hypotéze Sapira i Whorfa. To by ovšem chtělo hlubší pohled na celou problematiku, jenž zde ovšem nebylo možné uplatnit.

Sapir – Whororfova hypotéza implikuje množství závažných problémů filosofického rázu. Snad nejzávažnější je ten, že pokud každý jazyk chápe svět jinak, pak není možné dospět k nějakému definitivnímu poznání v rámci mezijazykové komunikace. Potom není možná existence objektivní pravdy. Naše poznání bude totiž vždy nějak formováno jazykem, v kterém se vyjadřujeme. Český filosof Vilém Flusser se ve své knize *Lingua e realidade* (1963), česky *Jazyk a skutečnost* (2005) k výše pojmenovaným problémům vyjadřuje. Pro Flussera je svět chaotický, je pro něj „skutečností syrových dat“, které nemůžeme nikdy poznat přímo (patrný vliv Kanta), protože jedinou možností jejich uchopení je vyjádření syrových dat prostřednictvím konkrétního jazyka. Struktura jazyka vytváří „kosmos“ a jenom v kosmu, řádu, jsou lidé schopní existovat a žít. Pro Flussera je svět, který vždy nějak chápeme pomocí myšlení, konstituovaný pouze prostřednictvím jazyka, a to konkrétního jazyka daného řečového společenství. Nutně tedy dochází nejen k nemožnosti poznání nějaké objektivní pravdy, ale i ke vzájemné relativnosti jazyků. Existuje nějaké východisko? Podle Flussera je již dáno překonaná představa naivního pozitivismu jako nikdy nekončícího pokroku a poznání. Není možné vidět celou pravdu, ovšem je možné se jí přibližovat. Jednou z možností jak pochopit pravdu, kterou v sobě ten který konkrétní jazyk nese, je překlad z jednoho jazyka do druhého. Ten je sice vždy nějak přibližný, ovšem ne nemožný.¹¹² Každá překladatelská činnost již předem předpokládá znalost cizího jazyka, tedy nutnost určitého dialogu vycházejícího z našich jazykových a kulturních realit do „neznámých světů“, kdy je pro nás vše cizí. Právě dialog s cizím je možností, jak dojít nejenom k pochopení světa v jeho celistvosti, ale především k pochopení ostatních lidí, jejich tužeb, pocitů a myšlení. Principy SWH pro nás nemusí mít nutně negativní vyznění a nemusí nás vést nutně k rezignaci, jak to ukazuje román *1984*. Naopak, vědomí, že jazyk ovlivňuje naše myšlení a nějakým

¹¹² Flusser ví co říká, neboť během jeho životních peripetií (jako žid utekl před nacisty) byl nucen naučit se kromě češtiny portugalsštinu, francouzštinu a němčinu, a v těchto jazycích také publikoval svá díla.

způsobem nás omezuje, může vést k touze o překonání (i když nikdy ne úplné) těchto omezení tak, že se budeme snažit o dialog a pochopení jiných jazyků, myšlenek a kultur.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ:

AMIT, V. *Biographical Dictionary of Social and Cultural Anthropology* 1st. ed. London : Routledge, 2004. ISBN 0-415-22379-2

BARFIELD, T. *The Dictionary of Anthropology* 1st. ed. Oxford : Blackwell Publishing, 1997. ISBN 1-55786-282-6

BARNARD, A. – SPENCER, J. *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology* 1st ed. London : Routledge, 1996 ISBN 0-415-28558-5

BIRX, H. JAMES *Encyclopedia of anthropology* 1-5. 1.vyd. London : Thousand Oaks, 2006. ISBN 0-7619-3029-9

BROWN, D.E. *Human Universals* 1st ed. New York : McGraw-Hill, 1991. ISBN 0-07-008209-X (*Hopi time*)

BUDIL, I. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 4.vyd. Praha : Triton, 2003. ISBN 80-7254-321-0

ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*. 1.vyd. Olomouc : Votobia, 1996. ISBN 80-85885-96-4

DARNELL, L. – IRVINE, J.T., *Bibliographical Memoirs: Edward Sapir* [online]. Washington: National Academy of Sciences, 1995. [cit. 1995] Dostupné na WWW: <http://books.nap.edu/readingroom/books/biomems/esapir.pdf>

FLUSSER, V. *Jazyk a skutečnost*, 1. vyd. Praha: Triáda, 2005. Přeložil Karel Pa-
lek. ISBN80-86138-54-2

KRÁL, Oldřich. *Čínská filosofie : Pohled z dějin*. 1. vyd. Vimperk : Maxima,
2005. ISBN 80-901333-8-X

JOURDAN, CH. – TUIITE, K. *Language, Culture and Society*. 1. vyd.
Cambridge: University Press, 2006. ISBN 13 978-0-521-61474-0

ORWELL, G. *1984*. 1. vyd. Brno : Levné Knihy, 2000. ISBN 80-7309-002-3

SIDKY, H. *Perspectives on Culture: A Critical Introduction to Theory in Cultural Anthropology* 1st. ed. New Jersey : Pearson Education, 2004. ISBN 0-13-093134-9

SOUKUP, V. *Dějiny antropologie: encyklopedický přehled dějin...* 1.vyd. Praha :
Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0337-3

SALZMANN, Z. *Jazyk, kultura a společnost : úvod do lingvistické antropologie*.
1.vyd. Praha : Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1997. ISBN 0009-0794

SOUKUP, V. *Přehled antropologických teorií kultury*. 1. vyd. Praha: Portál,
2000. ISBN 80-7178-328-5

VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1.vyd. Praha : Universita Karlova, 1981.
ISBN 17-490-80

WELSCH, R.L. – ENDICOTT, K.M. *Talking Sides: Clashing Views on Controversial Issues in Cultural Anthropology*. 1st. ed. Guilford, CT: McGraw-Hill,
2003, ISBN 0-07-254863-0.

WHORF-SAPIR HYPOTHESIS [online]. c2002 [cit. 2008-04-05]. Dostupný z WWW: <http://sociologyindex.com/whorf_sapir_hypothesis.htm>.

ABSTRAKT:

VOTŘEL, J. *Sapir – Whorfova hypotéza*. České Budějovice 2008. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie. Vedoucí práce V. Erban.

Klíčová slova: Sapir – Whorfova hypotéza, etnolingvistika, lingvistický (jazykový) relativismus, lingvistický (jazykový) determinismus, lingvistická antropologie, antropologie

Práce se zabývá antropologickou teorií jazykového relativismu, zvanou Sapir – Whorfova hypotéza. Tato teorie tvrdí, že jazyk, kterým mluvíme, ovlivňuje naše myšlení a chápání světa kolem nás (naš světónázor). Práce pojednává o historických předchůdcích této hypotézy, zabývá se charakteristikou hypotézy samé, jejím empirickým potvrzením a kritikou. Nakonec udává vědecké teorie, které jsou Sapir – Whorfově hypotéze podobné.

ABSTRACT:

Sapir – Whorf hypothesis.

Key words: Sapir – Whorf hypothesis, ethnolinguistics, linguistic relativism, linguistic determinism, linguistic anthropology, anthropology

This work is concerned to an anthropological theory of linguistic relativism, that is called Sapir – Whorf hypothesis. This theory says, that the language we use influences our thought and our understanding of the world around us (our „worldview“). The work deals with the historical antecedents of the hypothesis, focuses at characteristics of the hypothesis itself, at it's empirical support and scarify it. Finally, the work shows some other theories that are similar to the Sapir – Whorf hypothesis.